

Літературна критика

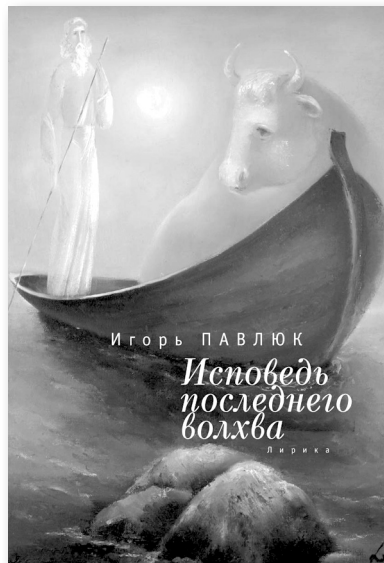
Ігор Ольшевський

ДОЛАЮЧИ КОРДОНИ: “ИСПОВЕДЬ ПОСЛЕДНЕГО ВОЛХВА” ІГОРЯ ПАВЛЮКА

Хай патріотично налаштований читач в Україні дарує мені певну “ностальгію за минулим”, але, гадаю, зовсім не гріх згадати часи, коли зі шпальт республіканських та всесоюзних часописів завжди можна було довідатися про творчі здобутки письменників, які мешкали на широких просторах “єдиного й непорушного”. Не сиділи без роботи й перекладачі, прагнучи донести до читача доробок яскравих представників, як тоді говорилось, “літератур народів СРСР”. Пригадується серія (чи навіть своєрідний літературний журнал) видавництва “Дніпро” під назвою “Романи і повісті”, де публікувалися такі твори, як “Пожежа” Валентина Распутіна, “Печальний детектив” Віктора Астаф’єва, “Гра” Юрія Бондарєва, загальносоюзна “Роман-газета”, де після майже двадцятилітнього “табу” побачив світ “Собор” Олесея Гончара, опубліковані в “Нашем современнике” (sic!) поема Івана Драча “Віра, Надія і перша моя Любов” та “мала проза” Миколи Хвильового, оприлюднені львівським “Дзвоном” (чи, даруйте, тоді ще “Жовтнем”) поезії відомої зцілительки Джуни Давіташвілі... Про такі видання, як київське “Сузір’я” чи московську “Дружбу народів”, я вже й не кажу, бо ознайомлення читачького загалу із новинками літератур народів, котрі визначалися як братні (“сусідніми” стали пізніше), було основною місією цих часописів.

Після загальновідомих суспільних потрясінь, що завершилися Біловезькою угодою, й у зв’язку із запровадженням ринкових відносин зросли ціни на книжки та часописи, зменшилися наклади, далеко не всі бібліотеки змогли передплатити потрібну літературну періодику й чимало явищ красного письменства на теренах Співдружності Незалежних Держав стали менш доступними для читачів по різні боки новоутворених кордонів. Це аж ніяк не означає, що процеси взаємозв’язку літератур припинилися, проте активність їхня знизилася й кількість людей, посвячених у ці процеси, істотно скоротилася, а країни СНД, на жаль, уже не претендують на звання держав, що “найбільше читають” (не до читання, коли мета – виживання). І все ж знаходилися і знаходяться ентузіасти, які, дотримуючись пастернаківського заклику “поверх бар’єрів”, відкривають, скажімо, українські літературні факти читачам, як прийнято нині мовити, “з близького закордоння”.

На моєму письмовому столі – книжка лірики відомого українського поета Ігоря Павлюка “Исповедь последнего волхва”, що вийшла цього року в Санкт-Петербурзі. Це перше видання його творів у російських перекладах, здійснених талановитими фахівцями в цій справі – Євгенією Більченко, Любов’ю Лібуркіною і Тамарою Гордієнко.

Що й казати, Ігор Павлюк – письменник широко визнаний. І не лише в Україні. Його твори давно вже друкуються справді “поверх бар’єрів” – у закордонних виданнях. Сучасні літературознавці і критики розглядають доробок митця в контексті неоромантизму, магічного реалізму, постімпресіонізму тощо (коли говорити про філософські засади творчості І. Павлюка, додам ще і значною мірою екзистенціалістський підхід до осмислення життя, тим паче що сам поет ніби й не протестує проти такого визначення). А ще він (про це вже я колись писав) усім своїм єством постає проти шаблонності, стереотипності мислення, щомиті творячи власну, або, як би сказали популярні російські автори В. Гурангов і В. Долохов, *альтернативну картину світу*. І це, до речі, одна з тих якостей, що відрізняє справжнього поета від “віршника”.

Здійснюючи мандрівку у власне дитинство, давню історію народу (часто з алюзіями на сьогодення), аналізуючи реалії сучасного життя, Ігор Павлюк іще і ще наголошує: усе, що відбувається навколо нас, таке, яким ми його уявляємо, заздалегідь програмуєчи своєю похмурою фантазією найнепривабливіші варіанти вирішення долі і людства, і власних, а тому прагне пробудити нас (згадаймо сквородинівське: “Ти сон істинної твоєї людини”) із дрімоти стереотипів: “Нестерпно бути мертвим за життя. / Бо вічний сон нам вічно буде снитись”. У перекладі Є. Більченко це звучить так: “Невыносимо хоронить живьем: / Ведь Страшный Суд нам будет страшно сниться”. Здавалось би, порівняно з оригіналом акценти дещо зміщені, але це лише перше, далєбі, не найправильніше враження. “Смерть за життя” для Ігоря Павлюка – це символ рабства у “звичної картини світу”, і прийти до воскресіння істинної людини в собі можна, лише зруйнувавши програму цього небезпечного “комплексу”. Є. Більченко ще більш драматизує ситуацію – становище раба (“марноти марнот”) вона порівнює зі станом не просто померлого, а й похованого за життя, а рядки про Страшний Суд переконують, що згадане рабство – це гріх, за який доведеться відповідати на останньому Суді, бо ж раб Божий не має права бути рабом суєтних пристрастей та вигаданих людьми життєвих шаблонів.

Варто відзначити винятково уважне ставлення перекладачки (котра водночас і поет, і непересічний критик – згадаймо її передмову до книжки чи, радше, маленький есей про автора) до змісту та настрою віршів І. Павлюка, які їй довелося перекласти. Приміром, інтерпретуючи “Сніг чадить...” – вірш, на мій погляд, ледь чи не хрестоматійний у доробку поета, вона найперше намагається зберегти його український колорит. Інший, мабуть, “чадить” переклав би як “дымит” – і на цьому зупинився. Але Є. Більченко прагне знайти слова, найближчі до оригіналу. Знаючи, що притаманне українській мові дієслово “чадити” існує як варіант й у мові російській, вона розуміє, що саме йому місце в перекладі:

Снег чадит.	Тоньше, тоньше, тоньше... Знаю:
Слеплю себе коня.	вскоре я...
Всадник – волен, и восстанье ежели...	Снег чадит.
Колет полем бритая стерня,	Грей руки – и молчи.
Как любовь, когда она объезжена.	Наперед
.....	Написана
Таёт жила – фитилек свечи	История.

Тому, мабуть, і Любов Лібуркіна віддає перевагу “канарке” перед “канарейкой” (“Печаль на сердце всё сильней...”), а “злоту” – перед “златом” (“Этой раннею, невинною весною...”). Та й Тамара Гордієнко, перекладаючи вірш “Мамай” (до речі, Ігор Павлюк – володар “Залізного Мамаю” – лауреат Народної Шевченківської премії), визнала за доцільне зберегти у власному варіанті суто українське слово “характерник”, подавши його російські (чи давньоруські) відповідники (“чародій, волхв”) у примітці:

Осень. Рано темнеет.
В поле – призрак Мамая.
Гибнуть он не умеет.
Он – меж Пеклом и Раем.

Бьётся птицей подбитой,
То смеётся, то плачет
Ратной славе открытый
Характерник казачий.

А у вірші “Село XXI. Глибинка”, пам’ятаючи про “стареньке світло Місяця над ставом”, перекладач схиляється до українізму “ставок” замість, здавалося б, більш характерного для російської мови “пруда”: “Ночной ставок. Деревья. Лунный глянец. / Идиллия природы... Не людей...”.

Вірною собі залишається пані Тамара, і перекладаючи присвячений Тарасові Шевченку коротенький, але надзмістовний вірш “Одкровення”. Вона зберігає українське слово “жито” (“Спит земля на зелёном жите”), тоді як Є. Більченко вважає за доцільне перекласти його традиційно по-російському: “Спит зима во зеленой ржи”. Та якщо Т. Гордієнко орієнтується більш на “букву” згаданого твору, зберігаючи й ритмічний образний лад, то Є. Більченко прагне передати його дух, творячи і власні, але співзвучні за настроєм тропи:

Совесьть. Сова. Сыр-бор. Снов нет.
Ночь, как доктора – не позвать...

А снимать терновый венец –
Больно. Больше, чем надевать.

Однак прагнення зберегти український дух віршів Ігоря Павлюка – не самоціль для перекладача. Аби російський читач міг сповна проіннятися ліричною стихією збірки, відшукати близькі для себе мотиви, і Є. Більченко, і Л. Лібуркіна, і Т. Гордієнко нерідко вносять у пропоновані ними варіанти емоційні барви, характерні для кращих зразків російської ліричної поезії, зокрема для творчості С. Єсеніна та М. Рубцова. Уловивши у згаданій уже елегії “Я цією ранньою весною...”, що входить до роману Ігоря Павлюка “Мезозой”, настрої, співзвучні ліриці названих російських поетів, – одразу згадуєш і “словно я весенней гулкой ранью проскакал на розовом коне”, і “всё пройдет, как с белых яблонь дым” (С. Єсенін), і “ржание стреноженных молодых коней” (М. Рубцов), – Л. Лібуркіна посилює щемливу ноту, ніби матеріалізуючи для читача той світлий смуток, який охоплює людину під час прощання з юністю, зрозумілий як для українця, так і для росіянина:

Этой раннею, невинною весною
Среди сада яблонь и коней

Распрощаюсь, юность, я с тобою.
Ты меня любила всех сильней.

Та не менш відповідальним завданням для всіх трьох перекладачок під час роботи над “Исповедью последнего волхва” було передати не лише етнічні особливості поетичного мислення Ігоря Павлюка, а й мужню, чоловічу енергетику його віршів, яку відзначив у передмові до книжки Б. Олійник, так і назвавши її – “Чоловіча поезія”. Можна подумати, що Є. Більченко, Л. Лібуркіна і Т. Гордієнко як жінки взяли за непосильну для себе справу. Ба ні, у передмові першої з названих майстринь бачимо осягнення ще однієї грані лірики поета, а саме – її граничної задушевності. Ідучи від Пастернакового “великий поет – це трішки жінка” (Павла Тичину казахський акин Джамбул Джабаєв назвав “киздай-адамом” – “чоловіком із жіночим серцем”), Є. Більченко далі розвиває цю думку, доходючи висновку: “У великому поеті жіноче начало, так звана Аніма – це чуття й ніжність матері, чистота й душевність цнотливиці, іронічна мудрість бабусі, архаїчна всеохопна космічність буття Землі... Жіночність у її злитті з вищою бездоганною мужністю воїна – боротьби, але не насилля, війни, але не бійки, смерті, але (й) – безсмертя...”.

Саме цього синтезу мужності воїна й ніжності поета перекладачам вдається досягти в інтерпретаціях віршів збірки. Ліричний герой Ігоря Павлюка постає перед читачем як Вояк Духу, для нього битва – стан не агресії, а свідомого подолання стереотипів

та заміни їх альтернативною, власною картиною світу – і то лишень до тієї миті, поки вона не загрожуватиме перерости в шаблон. Тоді – нова битва, нове подолання і – як наслідок – нове відкриття незвичного у звичному. І вороття назад немає:

Вернуться поздно.
Игра, – как битва.
На смену звездам
Пришли молитвы.

*В полях – пороша
И хлеб насущный...
Что было прошлым,
Взойдет грядущим.
(Пер. Є. Більченко)*

Колись прийнято було ділити лірику на громадянську, пейзажну та інтимну, але життя довело: такий поділ суто умовний. Те, що митець (як і кожен із нас) має любити свою Вітчизну – аксіома, але патріотизм не повинен зводитися лише до декларативного пафосу. Любов до Батьківщини – насамперед глибока народність і людяність (бо ж народ – це люди, мільйони “Я”, як писав В. Симоненко). Інтимна (та й пейзажна) лірика, якщо вона по-справжньому бере за серце, нерідко виявляється патріотичнішою за будь-які “слава!”, “хай живе!”, дошкульнішою за мітингові “ганьба!” і “геть!”. Так, М. Рубцов дав шанувальникам його таланту, та й загалом любителям поезії, чудовий урок розуміння патріотизму. Любов поета до рідного краю (“Я счастлив, Родина. / Спасибо, Родина”) невіддільна від любові до матері, яку поет (як і Ігор Павлюк) утратив дуже рано (“Матушка возьмёт ведро, / Молча принесёт воды”), дівчини (“Нарву цветов и подарю букет / Той девушке, которую люблю”), природи (“Сапоги мои – скрип да скрип / Под березою, / Сапоги мои – скрип да скрип / Под осиною, / И под каждой березой – гриб, / Подберёзовик, / И под каждой осиною – гриб, / Подосиновик!”). Щільно переплетені громадянський та інтимний мотиви й у ліриці нашого В. Симоненка: А. Ткаченко якось підмітив, що вірші поета про Вітчизну і про кохання подібні навіть ритмічно та метрично й подекуди важко навіть визначити, хто адресат його любові – кохана жінка, мати чи Україна:

Може, ты зі мною надто строга,
Та й чого б ти ніжною була?
Але ти в життя моє убоге
Зіркою яскравою ввійшла.
І нехай проміння те не гріє,
Що послала зірка здалека,

Та до неї лине й лине мрія,
Ніби світло, тиха і легка.
І не треба долі дорікати,
Всіх не може обігрить вона:
Нас до тебе горнеться багато,
Але ж ти одна.

Творчість Ігоря Павлюка вкотре підтверджує умовність згаданого поділу. І хоча йому належить збірка “Україна в диму”, поезії якої визначено як власне соціальні, але й у цих віршах неминучий потужний ліричний сплеск:

Тихо. Звездная ночь.
На озерах в моей Украине
Нарождается ветер
И слышно, как вишни цветут.

Приезжают сюда,
Может, и можно на белой машине,
Но по знатной росе
Босоногими бегают тут.
(Пер. Є. Більченко), –

а “чисте”, на перший погляд, оспівування природи таїть у собі глибоку гуманістичну філософію:

В камышах затаится, утиные слушают забавы,
Чтобы дзенькали в душу, как вишни, праочи полесских ведьм.
Из голов незабудок священную пить отраву,
Окунать в травяные купели тревожного Месяца медь.

В отраженьях снежинок отыскивать чью-то породу
И прикладывать на сердце маску крапивных листков.
Пока в зеркало неба Кто-то сзывает народы,
Кто-то ищет бездомную душу в суете городов.
(Пер. Л. Лібуркіної)

Когось, звичайно, – особливо з-поміж нещодавно “воцерковлених” читачів (чимало неофітів, на жаль, узяли на озброєння саме фундаменталістську “модель” православ’я), – можуть збентежити згадки про “поліських відьом”, “волхвів”, хтось може закинути поетові надто вільне поводження із сакральними образами-символами, загравання з язичництвом тощо. Проте така оцінка вельми поверхова. У поетичних та прозових творах Ігоря Павлюка, як й у старовинних апокрифах, увага зосереджується не на догматичному збігові описуваних подій та постатей із біблійними текстами, а на їх духовній відповідності. Уже мовилося про схильність письменника до екзистенціалістського осмислення життя. Звідси – апокаліптичні мотиви, як-от у вірші “Христос”: там Спаситель удруге приходить на Землю, де Його фізично не розпинають, але катують байдужістю, кепкуванням, з’ясуванням Його політичних позицій (згадаймо неодноразове розігрування “релігійно-конфесійної карти” під час президентських або парламентських виборів):

Власть “лают” на Земле и на Небе.
Толпа, сжавшись в кулак, молчит.
Христа по плечу потрепали – **оч-чень** нежно,
Допытываясь, – за “нас” он или за чьих...
(Пер. Є. Більченко)

У творі подано промовистий образ другого пришестя Ісуса Христа в цей світ, “як у пустелю”. У сакральній символіці пустеля (пустиня) має два значення: стан відсторонення від суєти і гріха (згадаймо слово “пустинь” у назвах деяких православних монастирів) та (набагато частіше, на жаль) зовсім протилежне – духовну спустошеність, про яку читаємо у Книзі Об’явлення (XVI, 20): “І зник кожен острів, і не знайдено гір!..”. Само собою зрозуміло, що у вірші “пустеля” означає саме бездуховність, і це болить поетові найдужче.

Що ж до розмаїття дохристиянських асоціацій – це яскраве свідчення того, що не можна викреслити з історії краю найдавніших його сторінок. Така вже специфіка східнослов’янської (та, зокрема, української) ментальності, де православ’я щільно переплелось із народними віруваннями (трансформація язичницького бога Велеса у християнського святого Власія, Масниця, Зелені свята, ворожіння на Андрія чи на Водохреща та ін.). Дещо подібний синкретизм спостерігається в японців – там мирно співіснують традиційні вірування (синтоїзм) із далекосхідною формою буддизму. Більше того, синтоїстську богиню Сонця Аматарасу багато буддистів Японії сприймає як одне з утілень космічного Будди – Вайрочани. Та й нечисленні тамтешні християни, певен, відчувають себе часткою саме *японської* культури з усім багатством народних традицій. І щось не чувати там (принаймні нині) про конфлікти на релігійному ґрунті...

“Исповедь последнего волхва” – перше російськомовне (і російське) видання творів Ігоря Павлюка. Хочеться сподіватися, що не останнє. Гадаю, на черзі – переклади прози або, як поет сам її називає, “проезії”. Віриться: успішно заявивши про себе в Україні й на Заході, він так само успішно освоюватиме і східні кресли.

Отримано 27 вересня 2012 р.

м. Луцьк

